

Agriturizm ve Agroturizmin TaTuTa (Tarım-Turizm-Takas) Kapsamında Değerlendirilmesi ve Uzundere-Tortum İlçelerinde Kırsal Kalkınmaya Etkisi

Çağlar Kıvanç KAYMAZ¹ Salih BİRİNCİ¹

¹Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Yakutiye, Erzurum

*Sorumlu Yazar

E-mail: ckkaymaz@atauni.edu.tr

Özet

Günümüzde kırsal turizm faaliyetleri içerisinde eko-agriturizm (tarım) ve eko-agroturizm (çiftlik) ayrı bir öneme sahiptir. Dünyada ekolojik tarıma ve kırsal alanların kalkınma sorununa yönelik çözüm olarak görülen bu iki turizm türünün en önemli faydası tarımsal üretimin desteklenmesine paralel olarak turizmin geliştirilmesine yönelik bir amaç doğrultusunda kırsal alanların kalkınmasına katkıda bulunmasıdır. Bu kapsamda ülkemizde son yıllarda giderek yaygınlaşmaya başlayan "TaTuTa", Buğday Derneği tarafından yürütülen "Ekolojik Çiftliklerde Tarım, Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası" projesinin kısa adı olup, kırsal turizm uygulamalarına örnek teşkil etmektedir. 2004 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Küresel Çevre Fonu (GEF) ve Küçük Destek Programı (SGP) fonlarıyla gerçekleştirilen projeye birçok kuruluş ve dernek tarafından destek verilmiştir. Ülkemizde sayıları her geçen gün artan TaTuTa çiftlikleri bugün 91'e kadar ulaşmıştır. İki farklı şekilde faaliyet gösteren TaTuTa çiftliklerinde, bir taraftan gönüllü kabul ederek çiftlik işlerinde bu insanlardan faydalanılmakta ve hiçbir şekilde ücret alınmamakta, diğer taraftan doğal çevre ve sosyokültürel özellikleriyle ön plana çıkan çiftliklerde konuk olarak ziyaretçiler ağırlanmakta ve turizm konusunda konaklama başta olmak üzere çeşitli şekillerde hizmet sunulmaktadır. Bu kapsamda Erzurum ili Uzundere-Tortum ilçelerinde bulunan üç adet TaTuTa çiftliği çalışma konusu olarak belirlenmiş ve kırsal kalkınma üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Arazi gözlemleri ve işletme sahipleriyle yapılan görüşmeler neticesinde kırsal alanların sosyoekonomik gelişiminde bu projenin etkisinin oldukça fazla olduğu tespit edilmiş olup, kırsal kalkınmada bu projenin daha geniş alanlara yayılmasının gerekliliği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelime: Agriturizm, Agroturizm, TaTuTa, Kırsal Kalkınma, Tortum, Uzundere.

Evaluation of Agritourism and Agrotourism in Terms of AGTOIN (Agriculture-Tourism-Interchange) and its Effect on Rural Development in Uzundere Village

Abstract

Eco-agritourism (agriculture) and eco-agrotourism (farm) has recently gained special significance in rural tourism activities. The most important benefits of these two types of tourism, which are accepted as a solution for agriculture and development problem of rural areas, are support to agricultural production and contribution to development of rural areas in parallel with improvement of tourism. In this context, AGTOIN (Turkish original as TaTuTa) is the abbreviation of the project "Volunteered Interchange of Knowledge and Agricultural Tourism in Ecological Farms", which is conducted by the Wheat Association and which has become widespread nationwide recently. Many institutions and associations supported this project, which began in 2004 by means of United Nations Development Program (UNDP), Global Environmental Fund (GEF), and Small Grants Program (SGP). AGTOIN farms, whose number has increased day by day in our country, has reached a number of 91 today. In the AGTOIN farms, which are operating in two different ways, on the one hand, volunteered individuals are being worked in the farm works for free, and on the other hand, visitors are being accommodated in the farms, which are conspicuous with their natural environment and socio-cultural features, and various kinds of tourism services are provided such as accommodation. In this context, three AGTOIN farms in Uzundere-Tortum District of Erzurum province, were determined as the research items and their effects on rural development were attempted to determine. As the conclusion of field observations and interviews with the owners of the business, it was determined that this project has been highly effective in revival of the rural areas concerning socio-economic aspects, and it was suggested that this project should be spread to wider regions for rural development.

Keywords: Agritourism, Agrotourism, AGTOIN (TaTuTa), Rural Development, Tortum, Uzundere.

GİRİŞ

Türkiye coğrafi avantajları sayesinde, tarım ve turizm potansiyelinin oldukça yüksek olduğu bir ülkedir [1]. Uluslararası ve ulusal literatürde birçok bilim insanı tarafından üzerinde farklı düşünce ve bulgular beyan edilmiş olan tarım ve çiftlik turizmine olan ihtiyaç, gün geçtikçe artmaktadır [2]. Buna bağlı olarak son yıllarda kırsal kalkınma çerçevesinde kırsal turizm ve organik tarım uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır.

"Organik tarım" kavramı son yılların en popüler eğilimi haline dönüşmüştür [3]. Nitekim, organik tarım başta olmak üzere doğal tarım tekniklerini öne çıkaran hareketler 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha örgütlü bir biçimde ele alınmaya başlamıştır [4]. Dünyada bu alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak, Türkiye'deki organik tarım sektörü de önemli gelişmeler göstermiştir [5]. Ülkemizde, organik

tarımın yapıldığı en güzel örneklerden biri de TaTuTa çiftlikleridir. TaTuTa çiftliklerinde temel koşul organik tarımın yapılmasıdır. Böylelikle sağlıklı ve güvenilir gıda temini yapılmakta, doğaya zarar vermeden sürdürülebilir bir tarım anlayışı ile çalışılmaktadır [6]. Bu bağlamda TaTuTa'lar, ziyaretçilere eğlenceli bir deneyim sunarken, doğal alanların korunması, ev sahibi için gelir yaratma, çevresel eğitim ile yerel iş birliğinin oluşmasını da imkan sağlamaktadır [7]. Dünya'da kırsal alanlara olan ilginin giderek arttığı ve kitle turizminin dışında alternatif turizm faaliyetleri içerisinde sürdürülebilirlik boyutu ile ön plana çıkan turizm türleri içerisinde çiftlik (Agro) turizmi ve tarım (Agri) turizm de bulunmaktadır. Her iki kırsal turizm çeşidi faaliyet türüne göre değişiklik göstermesine karşın, temelde insanların doğaya ve doğal olana göstermiş oldukları ilgi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle çiftlik ve tarım turizmini doğa

turizmi etkinlikleriyle de zenginleştirilmiş, kısa veya uzun süreli dinlenme, ekolojik beslenme, toprakla, tarımsal faaliyetlerle ve hayvancılık ile iç içe bir kırsal turizm deneyimi yaşamalarına imkan veren turizm türleri olarak nitelendirilmek mümkündür.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma coğrafya biliminde sıklıkla başvuru alan gezi gözlem ve mülakat yöntemleri ile elde edilen verilerin analiz ve sentez edilip coğrafi bakış açısıyla yorumlanmasıyla tamamlanmıştır. Bu süreçte genel anlamda daha önce hazırlanmış görüşme formlarındaki sorular doğrudan araziye çıkılarak çalışmanın konusunu teşkil eden ilgili işletme sahipleri ve ziyaretçilere doğrudan görüşülerek bilgiler temin edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışma konusunu oluşturan 3 işletme, 2018 yılı içinde ziyaret edilerek mülakatlar yapılmış ve çalışmada kullanılan fotoğraf gibi görsel materyaller de söz konusu ziyaretlerde elde edilmiştir. Bu şekilde elde edilen veriler konu ve saha ile ilgili daha önceden yazılmış kaynaklarla desteklenerek çalışmanın yazım aşaması gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Uzundere'nin Yeri, Sınırları, Doğal ve Beşeri Çevre Özellikleri

Uzundere ve Tortum, idari bakımdan Erzurum İline bağlı ilçeler olup, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde kalmaktadır. Araştırma sahası Çoruh Nehri'nin kollarından biri olan Tortum Çayı vadisinde yer almaktadır. Uzundere kuzeyden Yusufeli (Artvin), güney-güneybatıdan Tortum, doğudan Oltu ilçeleriyle ve Tortum ise batı ve kuzeybatıdan İspir, güneybatıdan Aziziye, güneyde Yakutiye ve Pasinler, doğuda Oltu, güneydoğuda Narman, kuzey-kuzeydoğuda Yusufeli ve Uzundere ilçeleriyle sınırları bulunmaktadır (Şekil 1). Havzayı, batıdan Mescit Dağları (3239 m), doğudan Akdağlar (3047 m), güneybatıdan Dumlu Dağları (3200 m) ve güneydoğudan Kargapazarı Dağları (3228 m) sınırlandırmıştır. Yıllık ortalama sıcaklık 12 °C ve toplam yağış miktarı ise 308 mm'dir [8]. Eski tarihi adıyla Azort diye bilinen Uzundere'nin tarihi üç bin yıl kadar eskiye gider [9]. Cumhuriyet devrinden önce Tortum Sancağına bağlı bir nahiyeye merkezi olan Uzundere, 1924 yılında bucak merkezi olarak Tortum ilçesine bağlanmış ve 1987 yılında ilçe statüsüne kavuşmuştur. 2017 yılı itibarıyla nüfusu 7598 kişidir [10]. Uzundere'de hâkim olan ekonomik faaliyet tarım (özellikle seracılık) ve hayvancılıktır [11]. Uzundere ilçesi sahip olduğu doğal güzellikleri ve az sayıdaki nüfusu ile Türkiye'nin 11. Cittaslow şehri olarak ilan edilmiştir. Tortum ilçesinin ise kuzeyde Yusufeli ve Uzundere, kuzeydoğusunda Oltu, doğusunda Narman, güneyinde Pasinler ve Yakutiye, güneybatısında Aşkale ve batısında İspir ilçeleri bulunmaktadır. 2017 yılı itibarıyla toplam nüfusu 14391 kişidir [10]. Yıllık ortalama sıcaklık 8.3 °C ve toplam yağış miktarı ise 439 mm'dir [8].

Şekil 1. Lokasyon haritası.

Dünyada Organik Tarım Çiftlikleri ve Türkiye'de TaTuTa'lar

Dünya'da tarım ve çiftlik turizminin en önemli uluslararası organizasyonlarından biri olan WWOOF (WWOOF Independents-World Wide Opportunities on Organic Farms-Organik Çiftliklerde Dünya Genelinde Olanaklar), karşılıklı güven ve saygıya dayalı bir eğitim ve kültür değişim programıdır. Kültürel ve eğitimsel değişime katılmak isteyen ve organik yöntemler kullanan herhangi bir çiftlik, topluluk veya bahçe projesi bu programa katılabilmektedir. "WWOOFing", pratik organik tarım ve bahçecilik becerilerini öğrenmenin, organik tarım hareketinin bir parçası olmanın ve kültürünün kalbini deneyimlemenin bir yolu olarak tarif edilmektedir. Uluslararası organizasyon olan WWOOF gönüllüleri, organik tarım çiftçileri ve yetiştiricileri bir araya getirerek, güvene ve parasal olmayan alışverişe dayalı kültürel ve eğitimsel deneyimleri teşvik eden ve böylece sürdürülebilir ve küresel bir topluluğun oluşturulmasına yardımcı olan dünya çapındaki bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Bu organizasyonda bir gönüllü olarak (ya da WWOOF'cu), ev sahibiyile birlikte günlük işleri yerine getirmek ve ev sahibine bir çiftçi olarak hayatı deneyimleyerek yardımcı olunmaktadır. Aynı zamanda ev sahibi bir çiftlik ise kendi ülkelerinde veya yurtdışından katılmak ve organik hareketi desteklemek isteyen ziyaretçileri kabul etmek için evlerini açmaktadırlar. WWOOF'ye katılmak için birinci adım destinasyonun seçilmesi, ikinci adım sizin için doğru WWOOF grubu bulmak, üçüncü adım ev sahiplerini bulmak ve dördüncü adım ise WWOOF katılarak seyahat ve eğlencenin tadını çıkarmak şeklinde sıralanabilir. Bunun yanında bir ev sahibi olarak WWOOF'ye ev sahibi olarak katılmaktır. Bir WWOOF olmak için ise birinci adım ulusal WWOOF organizasyonuna katılmak, ikinci adım ev sahibi profilini oluşturmak ve üçüncü adım WWOOF'cileri kabul etmek ve ağırlamak şeklindedir. WWOOF'ın amaçları ise; Dünya'nın dört bir yanından bireylere fırsat sunmak, organik tarım ve bahçecilik konusunda ilk elden deneyim sahibi olmak ve gerektiğinde bir yardım eli uzatmak, kırsal bölgeye girmek ve yerel deneyimleri tecrübe etmek, genellikle emek-yoğun olan ve suni gübre ve böcek ilaçlarına dayanmayan organik harekete yardımcı olmak, organik hareket içerisindeki diğer insanlarla temas kurmak, harika bir zenginleştirilmiş deneyime sahip olmak ve yerel halkla kültürel etkileşimde bulunmaktır [12].

WWOOF'nun yukarıda genel hatlarıyla ortaya konulan tanımı, misyonu ve özelliklerine bağlı olarak Dünya'da 84 farklı ülkede toplam 721 adet organik tarım çiftliği olduğu aşağıda verilen tablo 1'de görülmektedir. Bu ülkeler içerisinde Finlandiya (92), Slovenya (59), Kenya (48), Rusya (45), Fas (39), Malezya (38), Hırvatistan (36) ve Endonezya (35) en fazla organik çiftliği bulunan ülkeler olarak dikkat çekmektedir (Çizelge 1, Şekil 2). Bunun dışında harita 2 incelendiğinde WWOOF'ye üye olmayan bazı ülkelerin dışında, WWOOF Bağımsızlar Tarafından Yönetilen turuncu renkle gösterilen ülkeler ve Türkiye gibi "Ulusal WWOOF Koordinasyonunda Olan Ülkeler" de bulunmaktadır

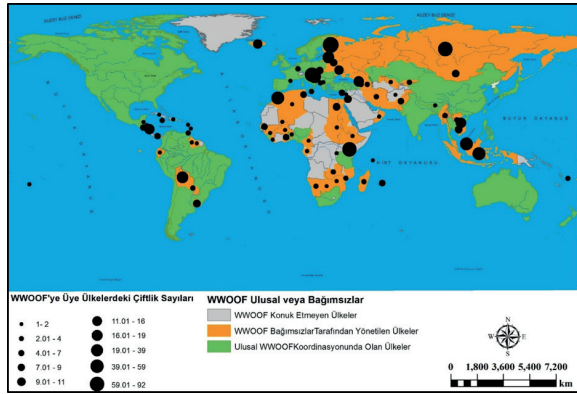
Çizelge 1. Dünya’da organik tarım çiftliklerinin ülkelere göre dağılımı [13, 14, 12].

Ülke	Çiftlik Sayısı	Ülke	Çiftlik Sayısı	Ülke	Çiftlik Sayısı	Ülke	Çiftlik Sayısı
Afganistan	1	Dominica	1	Kyrgyzstan	3	Palestine	4
Albania	3	Dominican Republic	2	Lao	4	Panama	5
Algeria	1	Ecuador	1	Latvia	19	Paraguay	3
Andorra	1	Egypt	8	Lebanon	2	Russian Federation	45
Armenia	3	El Salvador	5	Liberia	1	Rwanda	1
Azerbajjan	4	Ethiopia	1	Luxembourg	3	Senegal	6
Barbados	2	Fiji	3	Macedonia	1	Seychelles	1
Belarus	9	Finland	92	Madagascar	3	Slovakia	9
Belize	2	Gabon	1	Malaysia	38	Slovenia	59
Benin	1	Gambia	4	Mali	1	Sudan	1
Bhutan	1	Georgia	16	Malta	3	Suriname	2
Bolivia	17	Ghana	7	Mauritius	6	Tonga	3
Bosnia and Herzegovina	4	Guinea	2	Mongolia	8	Trinidad And Tobago	4
Botswana	1	Guyana	1	Montenegro	4	Tunisia	5
Burkina Faso	2	Honduras	4	Morocco	39	Ukraine	11
Cambodia	8	Iceland	10	Mozambique	3	Uruguay	9
Cameroon	2	Indonesia	35	Myanmar	4	Uzbekistan	1
Cook Islands	1	Iran	4	Namibia	4	Vietnam	15
Croatia	36	Jamaica	3	Nicaragua	14	Zambia	3
Cuba	1	Jordan	9	Oman	1	Zimbabwe	2
Cyprus	7	Kenya	48	Pakistan	6	Åland Islands	1

Toplam Ülke Sayısı: 84

Toplam Organik Çiftlik Sayısı: 721

Not: WWOOF resmi sayfasında Dünya’da aktif olarak 763 organik çiftlik ve bahçenin (mutlaka organik tarım sertifikalı değildir) olduğunu belirtilmektedir. Ancak aynı siteden elde edilen bilgilere göre hazırlanan tablodan dünya genelinde toplam 721 çiftliğin olduğu tespit edilmiştir. 2017 yılı itibarıyla ev sahibi çiftlikler dünyanın değişik yerlerinden 2988 WWOOF ziyaretçisine kapılarını açmıştır.

Şekil 2. Dünya’da WWOOF’ye bağlı organik tarım çiftliklerinin dağılışı.

Türkiye, Ulusal WWOOF Koordinasyonu’nda yer alan bir ülke durumunda olup, organizasyon kapsamında Buğday Derneği’nin bir projesi olan TaTuTa kapsamında çiftlikler ve pansiyonlar ile hizmet verilmektedir. BUĞDAY’ın ekolojik ziyaret organizasyonlarının tohumları 1998 yılında Bodrum Buğday Restoran’da atılmıştır. O yıllarda Milas köy pazarından, Dağbelen’de hasır örmeye, Gölköy’de kovalık toplamadan; çalı fırınında geleneksel yöntemlerle ekme yapımına kadar pek çok bilgilendirme ziyareti düzenleyen Buğday, 2003’te ekolojik ziyaretleri tüm Türkiye’de gerçekleştiren TaTuTa (Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi Tecrübe Takası) projesini başlattı. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, GEF Küçük Destek Programı’nın (SGP) proje hazırlama fonu ile 2003’de ön çalışması yapılan proje yine aynı kurumun desteği ile 2004 yılında hayata geçirilmiştir. 2006 yılından bu yana Gençtur ortaklığıyla sürdürülen Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi Tecrübe Takası (TaTuTa) Projesi’nin amacı Türkiye’de ekolojik tarım ile geçinen çiftçi ailelerine mali, gönüllü işgücü ve/veya bilgi desteği sağlayarak

ekolojik tarımı teşvik etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bununla birlikte tüketiciyi uzaklaştığı kır yaşamı ve tarımsal faaliyetlerle buluşturarak kendini ve kırsal yaşamı tanımaya olanak yaratmak ve üretici ile yüz yüze bir ilişkiyi başlatmaktır. Projenin diğer amaçları ise ekolojik yaşam hareketinin içerisindeki gruplar ve bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmesi, ekolojik üretimin öncelikle kırsal nüfus için, doğal döngülerle dost, sürekli bir yaşamsal kaynak oluşturması yönünde sağlıklı örneklerin oluşturulması, şehirde yaşayan insanların ekolojik çiftliklerdeki yaşamı deneyimleyerek, ekolojik yaşam ile ilgili sorumluluklarını içselleştirmesi ve böylece günlük yaşamında daha fazla uygulamaya sokması ve tüketici ve üretici faaliyetlerinde ilk elden ekolojik yöntem, deneyim ve bilgi paylaşımı şeklindedir. Bu proje ayrıca Ford Otosan (araç tahsis), Atlas Dergisi (fotoğrafçılık ve kartografya) ve TaTuTa ev sahibi ve ziyaretçileri katkılarıyla gerçekleştirilmektedir [15].

Türkiye’deki tek temsilcisi olduğu ECEAT (European Center for Eco-AgroTourism/Avrupa Ekolojik Tarım Turizmi Merkezi) ve WWOOF (Willing Workers on Organic Farms / Ekolojik Çiftliklerde Gönüllü İşçiler) örgütleriyle işbirliği yaparak yurt dışı tanıtımı, yabancı turist ve gönüllü ziyaretlerin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Ekolojik üretimin teknik, pazarlama, sosyal, çevresel boyutlarında bilgi/ilgi sahibi kişiler bu ziyaretlerde bilgi, deneyim ve/veya işgüçlerini paylaşıyor, onların yiyecek, içecek ve barınma ihtiyaçları çiftlik tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca, gönüllüler hem sosyal bir kaynaşmaya, hem de yereldeki gerçek deneye dayalı bilgiye ulaşabilmektedir [15].

TaTuTa çiftlikleri ve ziyaretçiler veya gönüllüler arasında eşleştirmeyi yapılması ve tüm rezervasyon işlemleri için 2006 yılı içinde yapılan anlaşma doğrultusunda Gençtur’a aktarılmıştır. 2004 yılında 100’ün üzerinde ziyaretçi ağırlayan ve Türkiye’nin 12 noktasında 25 çiftlikte başlayan proje, 2017 yılında yaklaşık 91 çiftlikle (Çizelge 2, Şekil 3) devam etmektedir [16].

Çizelge 2. Türkiye’de TaTuTa’ya üye çiftlikler, pansiyonlar ile buldukları il ve ilçeler [17].

Adı	Bulunduğu Yer	Adı	Bulunduğu Yer
Adnan Erdoğan	Urla / İZMİR	Ahmet Bağ Çiftliği	Canik / SAMSUN
Ali Kışlak Orman	Fethiye / MUĞLA	Ali Koçak Çiftliği	Tortum / ERZURUM
Ali Taşköylü Çiftliği	Savaştepe / BALIKESİR	Ali ve Cennet Şener Çiftliği	Salihli / MANİSA
Ali Yazıcı Çiftliği	Terme / SAMSUN	Aralcak	Menemen / İZMİR
Ata’dan Çiftliği	Bismil / DİYARBAKIR	Ayhan Kaleli	Yusufeli / ARTVİN
Ayşe-Cengiz Genç	Fethiye / MUĞLA	Bahri Kayıkcı Çiftliği	Şebinkarahisar / GİRESUN
Balabanağa Çiftliği	Daday / KASTAMONU	Bayrak Ailesi Çiftliği	Gümüşhacıköy / AMASYA
Belentepe Çiftliği	Osmangazi / BURSA	Beşikçi Ailesi Çiftliği	Çarşamba / SAMSUN
Bilecik Zeytinlibogaz Permakültür Çiftliği	Gölpazarı / BİLECİK	Birecik Doğa Evi	Birecik / ŞANLIURFA
Cevdet-Fatma Türk	Bodrum / MUĞLA	Cevizbağı Çiftliği	Kaman / KIRŞEHİR
Chevrel Traher Çiftliği	Kurtköy / YALOVA	Codron Ailesi Çiftliği	Çakırlar / ANTALYA
Çalatlı Çiftliği	Kozan / ADANA	Demirer Ailesi Çiftliği	Şebinkarahisar / GİRESUN
Ekodanıtıp	Çamlıhemşin / RİZE	Elbademi Çiftliği	Kaş / ANTALYA
Fadime-Kaplan Zülfikargil	Foça / İZMİR	Fatma Gülbın	Camili / ARTVİN
Flora Akdeniz Bahçesi	Kemer / ANTALYA	Furma Çiftliği	Karaburun / İZMİR
Gağgı Çiftliği	Bayındır / İZMİR	Gökada Çiftliği	Ayvalık / BALIKESİR
Gürcan-Filiz Durmazbilek	Avşa / BALIKESİR	Gürsel Tonbul Çiftliği	Kuşadası / AYDIN
Hakan Yazıcılar	Merkez / KARS	Hasbi Alkan	Urla / İZMİR
HerbaFarm	Bodrum / MUĞLA	Hıdır Murat Bağ Çiftliği	Canik / SAMSUN
Hidayet İtaatlı Çiftliği	Kemer / ANTALYA	Hindiba Doğa Evi	Mengen / BOLU
Hüseyin Genç Çiftliği	Yapraklı / ÇANKIRI	Hüseyin Saydam Çiftliği	Pasinler / ERZURUM
İbrahim Ohan Çiftliği	Datça / MUĞLA	İmece Evi	Menemen / İZMİR
İsmail Taş Çiftliği	Terme / SAMSUN	İstafil Bio-dinamik Tarım Çiftliği	Çatalca / İSTANBUL
Jade Çiftliği	Söğütü / SAKARYA	Kapor Çiftliği	Kaporoğlu / NEVŞEHİR
Kargıcak Vadi Organik Tarım Çiftliği	Dalyan / MUĞLA	Knidia Çiftliği	Datça / MUĞLA
Köyüm Sürmeli - Kazım Tuncay	Bafra / SAMSUN	Latif Yalçın Çiftliği	Kemaliye / ERZİNCAN
Lisinia Yaban Hayatı Rehabilitasyon Merkezi	Merkez / BURDUR	Lütfü Keçeci	Yusufeli / ARTVİN
Macahel Pansiyon	Borçka / ARTVİN	Marmaric Ekolojik Yerleşimi	Bayındır / İZMİR
Mehmet Demirtaş Çiftliği	Ağlasun / BURDUR	Muhtarın Çiftliği	Terme / SAMSUN
Murat Kahveci Çiftliği	Terme / SAMSUN	Mustafa Akbulut Çiftliği	Terme / SAMSUN
Mustafa ve Ayşe Şener Çiftliği	Salihli / MANİSA	Narköy Çiftliği	Kandıra / KOCAELİ
Necmi Nacak	Beyazır / ANKARA	Ormancı Ali Çiftliği	Kadirli / OSMANİYE
Ormanevi	Biga / ÇANAKKALE	Ormanya Gıda Ormanı Projesi	Ayvacık / ÇANAKKALE
Pastoral Vadi	Fethiye / MUĞLA	Rasayana Çiftliği	Geyikbayırı / ANTALYA
Recep Kantar Çiftliği	Uzundere / ERZURUM	Refikler Çiftliği	Fethiye / MUĞLA
Sardunya Pansiyon	Datça / MUĞLA	Selman Aksu	Kelkit / GÜMÜŞHANE
Serim Çiftliği	Merkez / ÇANAKKALE	Sevgi Ana Çiftliği	Urla / İZMİR
Sevinç Abla	Bayramic / ÇANAKKALE	Süleyman Orhan Çiftliği	Bğnyan / KAYSERİ
Şaban Burhan Çiftliği	Karacabey / BURSA	Tanal Ailesi Çiftliği	Elmalı / ANTALYA
Tangala Keçi Çiftliği	Fethiye / MUĞLA	Turan Pansiyon	Uzundere / ERZURUM
Ünsal Yener	Alaplı / ZONGULDAK	Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma	Samandağ / HATAY
Yarışkaşı Konağı	Mudurnu / BOLU	Kooperatifi	Şenpazar / KASTAMONU
Yeniköy Çiftliği	Bayramic / ÇANAKKALE	Yavuz Özden	Yusufeli / ARTVİN
Yoga Evi Çiftliği	Yalova / YALOVA	Yeşilbağ Kamping	Fethiye / MUĞLA
Yusuf Coşkun Çiftliği	Hemşin / RİZE	Yonca Lodge	Merkez / SİNOP
Yüksel Erdoğan	Şenpazar / KASTAMONU	Yüksel Baba Çiftliği	

Şekil 3. Türkiye’de TaTuTa’ya üye başlıca çiftlik ve pansiyonlarının dağılışı.

Çizelge 3. Ülkemizde “TaTuTa”ya üye çiftlikler ve pansiyonlardaki ziyaretçi istatistikleri [18].

Yıllar	Toplam	Yerli	Yabancı	-25	25-45	45+	Yaşı bilinmeyen
2013	714	334	380	190	225	40	259
2014	795	382	413	179	419	72	125
2015	694	352	342	131	435	128	0
2016	637	466	171	123	387	127	0
2017	561	447	114	91	363	95	12

Türkiye genelindeki TaTuTa üyesi 91 çiftlik veya pansiyonların her geçen gün daha fazla insanı kendilerine çektikleri görülmektedir. Nitekim Gençtur ile yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre çiftliklere yapılan ziyaretlerin gerçek sayısı burada belirtilenlerin çok üzerindedir. Yukarıda tablo 3’te verilen ziyaretçi sayıları sadece “www.tatuta.org” üzerinden yapılan kayıtlı başvuruları yansıtmaktadır. Örneğin Fethiye’deki Pastoral Vadi’ye TaTuTa üzerinden senede ortalama 20 kişi gidiyor olabilir ama kendi iletişim kanallarından da ziyaret talebi aldığı için gerçek ziyaretçi sayısı bu rakamın oldukça üzerindedir. Buna göre ülke genelinde 2017 yılında 447 yerli ve 114 yabancı olmak üzere toplam 561 ziyaretçi TaTuTa kapsamında bu çiftlikleri ziyaret etmişlerdir (Çizelge 3).

Kırsal kalkınma, kırsal turizm, agri-agroturizm ve “TaTuTa” ilişkisi

Kırsal kalkınma kırsal alanlarda gerçekleşen bir durumdur. Kırsal alanlar, sadece fiziksel mekâna dayalı alanlar olmayıp, ekonomik ve sosyal hayatın çok farklı faaliyetlerinin yer aldığı karmaşık bir yapıdır. Yine kırsal alanların sadece içinde yaşayan nüfusa iş ve yaşama ortamı sağlayan alanlar olarak tanımlanması doğru olmayıp, bu yerler ekolojik dengeyi sağladığı çok işlevli alanlardır [19]. Buna göre kırsal kalkınma, kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik, kırsal alanlarda yaşayan nüfusun buldukları yerde faydalanmalarını sağlayan ekonomik ve sosyal politikalar bütünüdür. Kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal altyapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, etkinlik ve örgütlenmelerini ifade etmektedir [20]. Kırsal kalkınma vizyonuna ulaşmada temel amaç; kırsal kesimin yaşadığı yerde istihdamının sağlanarak göçün azaltılması, kalkınma düşüncesinin kırsaldaki bireylerin kendi düşüncesi olarak ortaya çıkmasının desteklenmesi, kalkınmaya ilişkin kararlara yerel halkın katılımının artırılması, modern fiziki altyapının geliştirilmesi, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere ulaşım imkânlarının güçlendirilmesi, kırsal çevrenin korunması, doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması, yoksullukla mücadelenin artırılarak yoksul ailelerin ve dezavantajlı kesimlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesidir [21].

Kırsal turizm günümüzde bir kırsal kalkınma aracı haline gelmiştir [22]. Kırsal turizm, öncelikle kırsal topluma değişik kaynaklardan gelir yaratır. Mevcut yöresel olanakların turizm amaçlı daha iyi değerlendirilmesiyle sağlanan gelir, doğrudan kırsal kesim insanının kazancı olmaktadır. Sözgelimi tarımsal ürünler taze ya da işlenmiş olarak yerinde satış yöntemiyle satılmakta, köy evleri pansiyon olarak hizmet vermektedir. Köylere, çiftliklere gelenler, sebze, meyve, reçel, peynir, zeytinyağı, şarap vb. yerel ürünleri satın aldıkları gibi, restoranlarda aynı ürünlerden yapılan

yemekleri yemekte, otantik evlerde gecelemede, kalış süreleri içinde bir dizi etkinliklere katılmaktadırlar [22]. Sosyal girişimcilik örneği olarak ele alınan TaTuTa çiftliklerinin, sosyal ilişkiler, tüketici toplum yapısından üretici toplumsal yapıya dönüşüm, kaynakların korunması, artırılması ve geleceğe taşınması, bütün bunların sürdürülebilir bir organizasyon içerisinde gerçekleştirilmesi, dolayısıyla toplumsal gelişmenin sağlanması ve sürdürülebilirliği açısından katkı sağladığı sonucuna ulaşmak mümkündür [23]. Kırsal kalkınma türü olarak agro-agriturizm özellikle kırsal alanda yaşayan yerel halkın yaptığı faaliyetler doğrultusunda gelir seviyesinin artmasını, sosyokültürel açıdan da gelişimini sağlayabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle düşük tarımsal geliri arttırmada bir araç olarak kullanılması, kentleşme problemini çözmesi, faaliyetler sonucunda elde edilen gelirin yerel halk tarafından kullanılacak olması, agro-turizmin olduğu yerlere altyapı ve üstyapı yönünden katkı sağlaması ve yerel yönetimlerin bu doğrultudaki politikaları kırsal kalkınmayı doğrudan etkilemektedir. Özellikle çiftçilik ve tarımla uğraşan yerel halk için ekonomik çeşitliliğin oluşmasına da katkı yapmaktadır. Sadece ekonomik boyutu olmayan agro-turizmin sosyal boyutu da önem taşımaktadır. Gelir düzeyi artan yerel halk kültürel açıdan da gelişim gösterebilmektedir. Yeni kültürlerle kaynaşma, dil becerileri elde etme, yeni ve modern tarım teknikleri öğrenme, sürdürülebilirlik doğrultusunda enerji kaynaklarının kullanımı buna örnek olarak gösterilebilir [24].

Kırsal turizm, tarım turizmi ve çiftlik turizmi bu doğrultuda ortaya çıkan ve şehir yaşamının tüm olumsuzluklarından kurtulup tatillerini sessiz, sakin, huzurlu, doğal bir ortamda geçirmek isteyen kitlenin ihtiyacına cevap veren turizm şekilleridir [25]. Kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle de son derece kolay entegre olabilen bir turizm türü olarak ifade edilmektedir [26]. Kırsal turizm bir yandan turistlerin mekân içinde yoğunlaşmasından doğan ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların çözümünde, öte yandan turizmi geleneksel kıyı turizminin egemenliğinden kurtararak, kırsal yörelerin dinlendirici atmosferinden yararlanmaya olanak sağlamak ve gelir düzeyi diğer sektörlerle göre düşük olan tarım üreticisine ek bir gelir sağlamak açısından büyük önem arz eden bir turizm çeşidi olarak gelişmektedir [27]. Bu yönüyle kırsal turizm çeşitli şekilleriyle tarım faaliyetlerini de içine alan sürdürülebilir kırsal kalkınmanın en önemli araçları arasında yer almaktadır.

Günümüzde hızla gelişmekte olan ve ekoturizm ile kırsal turizm çeşidi olarak tanımlayabileceğimiz ekoagroturizm ve ekoagriturizm (çiftlik turizmi ve tarım turizmi), çevreci bir anlayışla, bozulmamış doğal alanlarda; yerel kültürleri tanıma, ekolojik besinlerle besleme, doğal çevrenin sunduğu imkanlarla çeşitli sportif aktiviteler yapma, manzara seyretme, bitki örtüsü ve yaban hayvan hayatını gözleme, ekolojik malzemelerden yapılmış, geleneksel mimari özellikleri taşıyan ve çevreci bir enerji sistemi kullanan bir yerde konaklama, yöresel yiyecek ve içeceklerin yapımını öğrenme, tarım ve hayvancılık işlerinde çalışma, gibi birçok faaliyeti içeren, doğayla iç içe fakat doğaya minimum düzeyde zarar veren, kısacası doğanın verdikleriyle yetinen bir kırsal turizm çeşididir [28]. Bu konuda Wilson vd., (2001: 133) ve Weaver ve Fennel (1997: 357)’in de belirttiği üzere kırsal turizm, tarım veya çiftlik turizmini içermekle beraber, daha geniş kapsamlı olduğu, ekoturizm ve diğer doğaya dayalı turizm türlerini veya doğrudan tarımla ilgisi olmasa da kültür turizmini de içerdiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır [29, 30]. Kırsal turizm yerel halka öncelik vermesi, mevcut çiftlik ortamlarının restore edilerek turizme kazandırılması ve bu şekilde yerel halkın refahına katkıda bulunması açısından önemli bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekoturizm,

agroturizm ve doğayla artan etkileşim yoluyla bu tür deneyimler [31], yerel halkın ve bölgenin coğrafi, kültürel ve geleneksel özelliklerine dayanan modern fakat bir o kadar da geleneksel bir turizm şeklidir. Turistleri özel evlerde (daha çok çiftliklerde) küçük pansiyon veya otellerde ağırlamaya yönelik bir turizm etkinliğidir [32].

Çiftlik turizmi, kırsal turizm çerçevesinde güçlü bir çevre unsuru ile birlikte ele alınan bir turizm şeklidir. Çiftlik turizmi arzi, politikalara, turistik arza, turistik aktivitelerin gerçekleştirildiği bölgenin coğrafi özelliklerine ve çiftlik sahibinin yaratıcılığına göre değişir. Turistik ürünün temelinde tarımsal üretim (ürün ekimi ve bakımı), hayvan bakımı ve geleneksel yaşam tarzı (yemek, sağlık, ev idaresi ve kat hizmetleri), geleneksel el sanatları uygulamaları, sertifikalı organik tarım, ekolojik yaşam eğitimleri gibi faaliyetleri kapsamaktadır [33]. Blacka vd. (2009: 2) tarafından yapılan çalışmada ABD'deki çiftlik turizmi kapsamındaki aktiviteleri altı grupta sınıflandırmıştır [34]:

1. Gecelik konaklamalar: Konaklama ve kamp, oda ve kahvaltı, kamp siteleri, gençlik kampı, çiftlikte yaşam, hayvan besleme, meyve/sebze toplama, günlük gezi/piknik için kulübe kiralama, düğünler, davetler, balayılar.

2. Özel etkinlikler ve festivaller: Müzik festivalleri, hasat festivali.

3. Çiftlik dışı: Çiftçi pazarı, fuarlar, yol stantları.

4. Rekreasyon faaliyetleri ve etkinlikler: Ücretli balık avlama, bisiklet sürme, binicilik, kuş gözlemciliği, yürüyüş, kaya tırmanışı.

5. Taze ve katma değerli ürünler: Kendi meyveni/sebzeni yetiştirme, çiftlikte konserve gıdaların satışı, bitkisel/organik ürünlerin satışı.

6. Gençlik ve/veya yetişkin eğitimi: Organize turlar, tarımsal eğitim programları, doğa eğitim turları, şarap, bal, el sanatları yapımı gibi gösteriler/nümayişler.

Tarımsal turizm çok farklı beklentilere cevap verecek nitelikte faaliyetler barındırmaktadır. Bu faaliyetler dış mekan rekreasyonu (binicilik, doğal yaşamı izleme ve fotoğrafçılık, ücretli balıkçılık, kampçılık/piknik, ücretli avlanma, vb.), doğrudan tarımsal satışlar (çiftlikte satış, yol kenarı stant satışları, tarımsal kökenli hediyelikler, vb.), eğitimsel deneyimler (okul turları, fidanlık turları, bağ turları, tarımsal teknik kurslar, tarımsal fuarlar, vb.), üretim (çiftlik ziyaretleri, kendin topla aktiviteleri, vb.), barınma (çiftlik konaklamaları (yatak ve kahvaltı dahil), binicilik/işletme tatilleri, vb.), davetler (konserler veya özel olaylar, festivaller veya fuarlar, vb.) ve diğer (tarihi-kültürel değerleri görme isteği, atıcılık, vb.) şeklinde sıralanabilir [35].

Kırsal peyzaj içerisinde yer alan agro ve agriturizm birbirine yakın turizm çeşitleri olsa da birbirini aynı özellikleri taşımaz. Agro-turizm kırsal ve tarım alanlarının korunmasını, geliştirilmesini, var olan doğal güzelliklerin ortaya çıkarılmasını, kaybolan değerlerin tanıtılmasını, yeniden yaşatılmasını sağlayan ve kentli-köylü yaşantısı arasında bir köprü oluşturan turizm çeşitleridir. Ancak "tarım turizmi", "kırsal turizm" ile eşdeğer görülmemelidir. Agroturizmde, turizm olgusu kırsal alanlarda gerçekleşirken; agriturizm de sadece tarım alanlarını kapsamamaktadır. Çünkü her kırsal alan, tarım alanı değildir ve kırsal turizm sadece köylerde uygulanan turizm türü değildir. Köylerin yanı sıra kent merkezleri dışında tarımsal üretimin yapıldığı alanları da kapsayan tarım ile birlikte gerçekleştirilebilecek alternatif bir aktivitedir. Agriturizm de tüketicinin tarımsal ürünleri ekolojik, sağlık gibi belirli özellikleri nedeni ile tercih etmesi en önemli olgudur. Diğer yandan agroturizm de, tarımsal ürünler birincil seyahat nedeni değildir. Doğa ile baş başa kalma, dinlenme, yerel kültürü tanıma, otantik köy evlerinde konaklama gibi amaçlar söz konusu olmaktadır. Oysa agriturizm de yöreyi ziyaret eden kişiler böyle bir beklenti içinde olmayıp, asıl

amaç uygun ekolojik tarım ürününü elde etmektir [36]. Bir başka ifadeyle tarım turizmi temel olarak küçük çiftlikler olmak üzere, çiftçilere ek gelir sağlamak amacıyla bağ, bahçe, tarla, ahır, ağıl, kümes vb tarımsal üretim alanları ile küçük ölçekli ve geleneksel gıda işleme tesisleri gibi faaliyet alanlarını ziyaret etmek, günlük işlerine katılmak, çiftlik evinde geceleme, gezinme, eğlenme, alışveriş yapmak ve bazen de eğitim almak gibi aktivitelerin bir veya birkaçını kapsayan bir turizm türüdür [37, 38]. Çiftlik turizminin yapıldığı tatil çiftlikleri ise, tarımsal büyük çiftlikler, özel çiftlikler, tarihi yöre çiftlikleri, çalışma çiftlikleri, sportif ve rekreasyonel çiftlikler, çiftlik ormanı işletmeleri gibi çeşitlere ayrılmaktadır [39]. Bunun yanı sıra "kırsal turizm" veya sadece ziyaretçinin bir çiftlikte konaklamasını içeren "çiftlik tatil turizmi" aslında birbirinden farklı aktivitelerdir. Bu farklılık, tarım (çiftlik) turizminin günübirlik yapılabilir, çiftlik tatil turizminde geceleme olması gerektiği yolundadır [40]. Eğer etkinlikler büyük kısmıyla tarıma bağlıysa, kırsal turizm tarımsal turizm (agriturizm) ya da çiftlik turizmi denilebilmektedir. Tarımsal turizm, tarım ve turizmin birleştirilmesi anlamını taşımakta, her ikisinin de birbirine katkısı bulunmaktadır [41]. Nitekim, şehir insanlarının şehrin gürültü ve koşturmacasından kurtulmaları, doğayla daha yakın ilişki kurabilmelerinin sağlanması ve uzun zamanda unutulmuş olan şeylerle: ekmek pişirme, geleneksel yiyecekler yapma, kilim/halı dokuma, at binme, çevrede gezinme, meyve toplama gibi faaliyetlerde bulunmaları sağlanmaktadır. Yerel halkların gelişme ve büyümelerine katkıda bulunduğu gibi, geleneksel ürünlerin (reçel, kilim, halı, el sanatları, oya, dantel, aromatik bitkiler, yemekler, vb) üretimini artırarak ve destekleyerek, aksi takdirde yok olacak ve unutulacak geleneksel ürünlerin korunması ve geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır [32]. Bu kapsamda eko-agro turlar turistlerin toprakla bir bağ kurmalarına, organik tarımı ve daha az tüketici teknolojiyi öğrenmelerine ve doğanın korunmasına katkı sağlamak için kendilerini adanmalarına imkan sunmaktadır [42]. Ekoagroturizm faaliyetlerinin kırsal bölgelere doğrudan veya dolaylı katkılarını bölge turizm gelirlerini artırmak ve istihdam yaratmak, doğal zenginlikleri korumak ve tanıtmak, kırsal bölge halkının ekonomik refah seviyesini artırmak ve kırsalda yaşayanların da aktif olarak turizm sektöründe çalışmasını sağlamak şeklinde özetlenebilir [28].

Tortum-uzundere ilçelerinde "TaTuTa" çiftlikleri-pansiyonlarının genel özellikleri ve yörede kırsal kalkınmaya etkileri

Ali Koçak Çiftliği

Erzurum ili Tortum ilçesi sınırları içinde yer alan Ali Koçak Çiftliği, Pehlivanlı Mahallesi'nde bulunmakta olup, çiftliğe Erzurum-Artvin karayolundan batıya ayrılan yaklaşık 2 km'lik tek şeritli asfalt kaplama yolla ulaşılmaktadır. TaTuTa'ya 2008 yılından itibaren üyeliği bulunan Ali Koçak Çiftliği gelen ziyaretçilerin konaklama imkânı ve geleneksel yaşamı deneyimleme imkânı sunmaktadır. Bu açıdan alabalık çiftliği, meyve yetiştiriciliği, küçük çaplı sebze tarımı, seracılık ve arıcılık ile tavuk besiciliği gibi organik tarım ve hayvancılık faaliyetleri çiftlikte kırsal yaşamı birebir yaşama ve görme açısından dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra çiftlik içinde bulunan su değirmeni çevrede yaşayan insanların buğday, mısır ve arpa gibi ürünlerinin öğütülmesinde kullanılmakta ve bu yönüyle değirmen işletmenin ekonomisine katkı sağlamaktadır. Çiftlikte birçok sebze türünün yanı sıra meyvecilik faaliyetleri kapsamında özellikle ceviz, dut, elma, armut, ayva, üzüm, kuşburnu, kayısı, vişne, kiraz gibi ürünler de yetiştirilmektedir. Ayrıca bazı meyvelerden pestil, pekmez, reçel (kaysı, ayva vb.) ve marmelat gibi ürünler üretilerek talep eden ziyaretçilere satılmaktadır. Çiftlik genel olarak hafta sonu günübirlik ziyaretçilere hizmet vermeye birlikte 2007 yılından sonra konaklama hizmeti de vermeye

başlamıştır (Fotoğraf 1).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ve Efes Pilsen'in maddi desteği ile Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) Tortum ve Uzundere ilçelerinde genel olarak turizmin gelişmesine katkı sağladığı gibi Ali Koçak Çiftliği'ne de olumlu katkıları olmuştur. Proje kapsamında sahanın tanıtılmasının özellikle yurtiçi ve yurt dışından çeşitli grupların sahaya getirilmesi çiftlikte kalmaları söz konusu çiftliğin tanıtımında büyük bir katkısı olmuştur. Proje kapsamında 2007 yılında maddi olarak 7500 liralık desteğin yanında kırsal turizm fikrinin doğması veya gelişmesine olan katkısının önemli olduğu işletme sahibi tarafından açıkça belirtilmiş olup, söz konusu projenin işletmenin altyapı ve hizmet yelpazesinin çeşitlenmesine de yol açtığını ifade etmiştir. Nitekim önceleri birkaç kişinin konaklama yapabildiği işletmede, 2014 yılından itibaren 18 kişilik (ilave yataklarla 30 kişiye kadar çıkarılabilir), biri süit oda şeklinde olmak üzere toplam 7 odalı bir pansiyon hizmete açılarak yerli ve yabancı misafirlere konaklama hizmeti vermeye başlanmıştır. Konaklama hizmeti 2018 yılı itibarıyla kişi başı 60 lira olup, bu fiyata sabah kahvaltısı da dahildir.

Çiftlikte yurt içinden değişik illerden gelen yerli konukların dışında Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Romanya, Ürdün gibi ülkelerden gelen turistler de ağırlanmaktadır. Çiftlik sahibi ile yapılan görüşmede yılda ortalama olarak 200-250 kişinin konaklama yaptığı işletmede, gelenlerin tamamına yakınının gruplardan oluştuğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra nisan-eylül döneminde hafta sonlarında ortalama olarak 200-300 kişinin de günlük olarak çiftliği ziyaret ederek başta alabalık (porsiyonu 20 TL) olmak üzere çeşitli yöresel ürünleri yiyerek kırsal yaşam ve doğa deneyimi yaşadıkları işletme sahibi tarafından ifade edilmiştir. Çiftliğin hemen yanında bulunan, küçük bir kaya oyuğu niteliğindeki Soğukluk Mağarası mikroklimatik özelliği ile dikkat çekmektedir. Öyle ki arazi çalışması sırasında dışarda sıcaklık 30 °C'nin üzerinde iken oyuğun girişinde kayanın içinden gelen hava sirkülasyonun etkisiyle sıcaklık 0 °C'nin altına düştüğü gözlemlenmiştir. Mağaranın giriş kısmı muhtemelen geçmişte bu alanda yapılan define kazıları sonucu kaya parçalarıyla kapalı durumdadır. Ayrıca çiftlikte halen faaliyet gösteren değirmen çevre ilçelerden gelen insanların mısır ve buğdaylarını öğütmeye devam etmektedir. Bu yönüyle çiftlik, geleneksel yaşamın sürdürüldüğü bir yer olarak kırsal turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Arazi çalışmaları ve işletme sahibi ile yapılan görüşmelerde TaTuTa üyeliğinin çiftliğin ziyaretçi sayısı ve diğer alanlardaki gelişimine çok fazla bir katkısı olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte işletme sahibi en önemli sorunun tanıtım olduğu ve bu konuda sınırlı sayıdaki yerel yönetici dışında (Uzundere Belediye Başkanı gibi) yeterli desteğin alınmadığını belirterek, kırsal kalkınma projelerinden yararlanma konusunda eksiklikler olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda küçük ölçekli bu şekildeki işletmelere kırsal kalkınma projeleri konusunda danışmanlık hizmeti verilmesi hususunda yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ile kamu kurumlarının yardımcı olmaları kırsal kalkınmanın gerçek anlamda sağlanması veya yaygınlaşması açısından önem taşımaktadır.

Yaklaşık 10 dönüm üzerinde bir araziye kurulu olan çiftlik gönüllü ve konuk alabilmektedir. Çiftlik aile işletmesi şeklinde olup, gerek tarımsal faaliyetler gerekse turizme yönelik hizmetler aile bireyleri tarafından yürütülmektedir. Eski bir sporcu olan çiftlik sahibi konuklarına lezzetli sofralar kurmaktadır. Kahvaltılar hep birlikte yenilirken diğer öğünler ayrı yenilmektedir. Çiftlikte gönüllü işler bahçe ve tarla işleri, ev işleri, bakım-onarım işleridir. Çiftlik mart ayından eylül ayına kadar gönüllü kabul etmekte ve mart

ayından ekim ayına kadar ise konuk kabul ederken, kış mevsiminde iklim şartları nedeniyle kapalı durumdadır [17].

Turan Pansiyon

Turan Apart (Pansiyon) ulaşım koşulları bakımından incelenen çiftlikler içinde en uygun şartlara sahip olup, konum olarak Erzurum-Artvin karayolu üzerinde Uzundere ilçe merkezinde yer almaktadır. Ev önlerinde bulunan küçük bahçelerde ürettikleri ürünleri kendileri ve kısmen misafirleri için kullanmaktadırlar. Sağlıklı bir yaşamın sağlıklı gıdalardan geçtiğini savunan bir ailedir. Misafirlere sunulan ürünler genel olarak evde hazırlanmış ürünlerden oluşmaktadır. İşletmedeki başlıca özellikler ise sebze/meyve yetiştirme, yerli tohum/geleneksel üretimdir. Ayrıca 12 ay boyunca sadece konuk kabul edilmektedir [17].

Pansiyonculuk hizmeti ile ön plan çıkan Turan Pansiyon aynı zamanda TaTuTa'ya üyeliği bulunmaktadır. İşletmenin temelleri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ve Efes Pilsen'in maddi desteği ile Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesine (DATUR) dayanmaktadır. Proje kapsamında 7500 lira destek alan işletme sahibi emekli bir devlet memuru olup, başlangıçta kendi evinin giriş katını pansiyon olarak hizmete açmıştır. Uzundere İlçe merkezinde yer alması nedeniyle konaklama talebinin artması nedeniyle kapasite artırılmıştır. Öyle ki turizm sezonunda günlük ortalama konaklama sayısı 20-30 kişi arasındadır. Nitekim 2018 yılı itibarıyla işletmede iki ayrı konaklama tesisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki işletmenin merkezi durumunda olan içinde üzüm, vişne, kiraz, çeşitli dut türleri gibi meyve ağaçlarının bulunduğu 6 odalı tesis ile işletmeden yaklaşık 200 m uzakta yeni hizmete açılan iki katlı ve 6 odalı apart şeklindeki evdir. İşletmede iki ayrı tesiste yaklaşık 50 yataklı konaklama hizmeti verilmektedir. İşletmede daha ziyade pansiyon ağırlıkta olduğu için birkaç tavuk dışında hayvancılık faaliyeti bulunmamaktadır. Buna karşılık çok az miktarda patlıcan, biber, salatalık, soğan, kiraz, vişne, dut gibi ürünler yetiştirilmekte ve bunlardan köme, pestil, pekmez, marmelat ve reçel gibi ürünler üretilerek gelen ziyaretçilere pazarlanmaktadır. Yurt içinde çok sayıda ilden gelen konukların kaldığı pansiyonda, yurt dışından ise genellikle belirli organizasyonlar kapsamında (DAP Genç, Buz Tırmanışı Festivali gibi) gelen gruplar kalmaktadır. Yeme-içme hizmetlerinin sürekli olarak verildiği tesiste konaklama ücreti 2018 yılı itibarıyla kişi başı 40 lira olup, bu ücrete kahvaltı dahildir. Ayrıca gelen gruplar yemek talep etmesi durumunda yöresel yemekler başta olmak üzere (çağ kebabı gibi) yemek hizmetleri de karşılanmaktadır (Fotoğraf 2).

Recep Kantar Çiftliği

Erzurum İli Uzundere İlçesi Sapaca Mahallesi'nde bulunan çiftliğe Artvin-Erzurum karayolu üzerinden Uzundere ilçe merkezini geçtikten sonra doğuya ayrılan yolla ulaşılmaktadır. Çiftliğin ev pansiyonu şeklinde kullanılan bölümü Erzurum-Artvin karayoluna yaklaşık 4,5-5 km uzaklıktadır. İşletme sahibinin yaklaşık 3 dönüm arazi içerisinde bulunan bahçe ve restoran olarak kullanılan tek katlı binası ile yeni konaklama tesisleri yapmayı planladığı yeni çiftlik alanına ise söz konusu karayoldan yaklaşık 7 km'lik bir yolla ulaşmak mümkündür.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ve Efes Pilsen'in maddi desteği ile Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) kapsamında 2007 yılında ev tipi pansiyonculuk hizmeti vermeye başlayan çiftliğin 2008 yılından itibaren TaTuTa'ya üyeliği bulunmaktadır. Yurtiçi ve yurt dışından gelen turistler için konaklama hizmeti işletme sahibinin kendi evinin üçüncü katında verilmektedir. Ancak evin köyün içinde kalması nedeniyle çiftliğin köyün dışında ayrı bir alana taşınması konusunda altyapı çalışmaları devam etmektedir.

Bu kapsamda köy merkezinden yaklaşık 1,5-2 km dışarda yeni çiftlik alanı oluşturulmaya başlanarak bu alana lokanta, çay ve dinlenme salonu, tuvalet gibi tesisler inşa edilmiştir. Ayrıca işletme sahibi bu alanda konaklama hizmeti vermek amacıyla 5 adet bungalow tipi ev inşa etmeyi planlamaktadır. Aynı alanda küçük ölçekli olarak, ceviz, dut, kiraz, kayısı, çilek gibi meyveler ile patates, marul, soğan, mısır gibi çeşitli sebzeler yetiştirilmekte ve arıcılık yapılmaktadır. Aynı zamanda bu ürünlerden yöresel olarak pekmez, pestil ve reçel gibi ürünler üretilmektedir.

İşletme sahibi ile yapılan görüşmede konaklama amacıyla gelenlerin sayısının son 2-3 yıl içinde önemli ölçüde azaldığı belirtilmiştir. Konaklama amaçlı olarak en son 2017 yılı sonbahar mevsiminde gelen 2 Amerikan vatandaşı olduğunu ve bunların da TaTuTa bağlantılı olarak çiftliği ziyaret ettiklerini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra çok az da olsa yurt içinden büyük şehirler başta olmak üzere (Batman ve Kars gibi çevre iller de dahil) konaklama amaçlı ziyaretçinin geldiği çiftliğe daha ziyade Erzurum şehrinden gününbirlik gruplar gelmektedir. İşletmede sürekli olarak yeme-içme hizmeti verilmediğinden gününbirlik olarak gelecek gruplar gelmeden önce işletme sahibinden rezervasyon yaptırılması gerekmektedir. Çiftliğin bulunduğu Sapaca Mahallesi ve çevresi yeryüzü şekilleri ve bitki örtüsü açısından dikkat çekmektedir. Özellikle mahallenin yüksek kesimindeki yayla sahası orman varlığı ve otsu türleri ile bitki örtüsü açısından görülmeye değer manzaralar sunmaktadır. Bunun yanı sıra sahadaki çok sayıda jeolojik ve jeomorfolojik oluşum, kaynak suyu, yaban hayatı ve bitki örtüsü (kuş, kelebek, dağ keçisi, ayı gibi) doğa turizmi açısından büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu yönüyle Recep Kantar Çiftliği ve çiftliğin bulunduğu Sapaca Mahallesi kırsal turizm ve doğa turizmi açısından Erzurum ilinde değerlendirilebilecek alanların başında gelmektedir (Fotoğraf 3).

Sapaca köyün içinde yer alan mekân yaklaşık üç dönüm araziye sahiptir. Köy yaşantısının sıkı sıkıya devam ettiği yerleşimde meyve ve sebze üretiminin yanı sıra arıcılık da yapılmaktadır. Özellikle hasat zamanında yardıma ihtiyaç duyan aile, kuru dut ve incir döğmesi gibi birçok ürün hazırlamakta ve satmaktadır. Çiftlikteki gönüllü işleri bahçe ve tarla işleri ve üretim/işleme/paketleme olup, özellikleri ise geleneksel el sanatları, hayvancılık/arıcılık, sebze/meyve/şifalı ot yetiştirme, yerli tohum/geleneksel üretimdir. Ayrıca çiftlikte sadece temmuz ayında gönüllü ve nisan ile aralık aylarında ise konuk kabul edilmektedir [17].

Belirtilen TaTuTa çiftlikleri özellikle ziyaretçilerin yerel kültürü tanıma, çiftlik sahiplerine tarım veya hayvancılık faaliyetlerindeki günlük işlerinde yardımcı olma ve doğayla iç içe bir tatil yapma fırsatından faydalanma şeklinde konuk (konaklama ve yeme-içme gibi hizmet alımlarında para ödenerek yapılan uygulama) veya gönüllü (kalınan süre zarfında çiftlik işlerinde çalışarak konaklama ve yeme-içme gibi hizmet alımlarında para ödemeyen yani iş-hizmet takası) olarak bu programa katılmalarına imkân sunmaktadır.

Genel olarak çiftlikler ve pansiyon için bir değerlendirme yapıldığında işletme sahipleriyle gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde bu çiftlikleri ziyaret edenlerin gönüllülerden ziyade konaklama amaçlı gelenlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Ziyaretçilerin daha çok ailelerden veya arkadaş topluluklarından oluştuğu, eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ve yaş aralığının 25-45 arasında olduğu belirtilmiştir. Konaklama süreleri yaklaşık olarak 2-3 gün ile sınırlı olup, bu süre zarfında genellikle dinlenme, doğal çevre gezileri, bisiklet turları, yerel kültürü tanıma, doğal ve yöresel yiyecekler tatma, yöresel ürünler satın alma, tarla ve bahçe işleriyle uğraşma gibi bir takım faaliyetlerde buldukları işletme sahipleri tarafından dile getirilmiştir. Diğer taraftan ziyaretçilerin tatillerine ilişkin tutum ve tercihleri içerisinde

doğal çevre ve doğal besine odaklandıkları görülmektedir. Katılımcılar memnuniyetleri açısından değerlendirildiğinde ise ziyaretçilerin yaptıkları tatilden memnun kaldıkları ve tekrar katılmak istediklerini işletme sahiplerine belirtmişlerdir. Ayrıca çevrelerindeki bu turizm türüne ilgi duyan diğer insanlara da tavsiye etikleri ve bir sonraki yıllarda gelen ziyaretçilerin daha önceki ziyaretçilerle bağlantılı olduklarını kanıtlar mahiyetindedir. Bunun dışında bazı insanların daha çok internet üzerinden bu işletmelere ulaştıkları, ziyaretçilerin daha önce de ekolojik tatiller yaptıkları görülmektedir.

Diğer taraftan Cittaslow (Sakin Şehir) ile uyumlu olan ve kırsal kalkınmada etkili olan kırsal turizm içerisinde önemli bir yere sahip agro ve agriturizm faaliyetlerine oldukça müsait olan çalışma alanındaki çiftlikler ve pansiyon tam anlamıyla gelişme imkanı bulamamıştır. Nitekim işletmeciler aldıkları desteğin kat kat fazlasını harcayarak bugünkü durumlarına gelmişlerdir. Ayrıca gözlemediğimiz kadarıyla ve işletmecilerle yapılan mülakatlarda elde edilen bilgiler neticesinde başlangıçtaki kadar TaTuTa'nın işletmeciler için pek fazla katkısı olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte gerek WWOOF üyesi organik tarım çiftlikleri gibi büyük ve gelişmiş çiftlik örneklerine henüz ulaşamamış olması büyük bir eksiklik. Çünkü henüz gönüllü kabul etmede işletmeciler biraz çekimser davranmaktadır. Özellikle yörenin kültürü gereği yabancılara misafir etmedeki çekimserlik gönüllüler konusundaki taleplerin cevapsız bırakılmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak çiftlik ve pansiyonların işletme hacmi, tarımsal alanın küçüklüğü bu ihtiyacı minimum düzeye indirmektedir.

Kırsal alanlar henüz doğal çevrenin pek fazla bozulmadığı temiz havası, doğal organik besinleri, manzarası, doğal çekiciliklerinin yanında kültürel değerlerin ve otantikliğin halen yaşadığı coğrafi mekânlardır. TaTuTa projesi kapsamında örnek olarak ele alınan aile işletmeleri şeklindeki çiftlikler ve pansiyon işletmeleri organik tarım yaptıkları ve organik ürün üretimi gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Bunlar aynı zamanda çevreye karşı duyarlı ziyaretçilere ev sahipliği yapan, doğa turizmi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği çevre dostu işletmelerdir.

Kırsal alanlarda sosyokültürel ve ekonomik açıdan başta kalkınmada bir araç olarak agroturizm ve agriturizmin geliştirilmesi insanlara tarım ve hayvancılık dışında tarımsal ürünlerin değerlendirilmesine ve bundan elde edilen gelirlerin artmasına, gelen turistlerin konaklayabilecekleri ev tipi pansiyonların konaklama ihtiyacına cevap vermesine, bu açıdan turizm gelirlerinin de artmasına, doğal çevrenin, yerel kültürlerin korunması ve yaşatılmasına, ürün çeşitliliğinin artmasına, çiftlik dışı faaliyetler, yerel ürünlerin pazarlanmasına, istihdamın artmasına, doğrudan veya dolaylı yollardan diğer sektörlerin de gelişmesine (taşınacılık, inşaat, turizm mal ve hizmetleriyle ilgili diğer işletmelerin kalkınması...), göçün azalmasına, sosyoekonomik olarak gelişmeye ve diğer kültürlerle kaynaşmaya, yerel halkın gelişmeye açık olmasına kadar birçok açıdan etkili olmaktadır. Buna göre kırsal alanların kalkınma sorununu çözmek için bir araç olarak görülebilecek olan TaTuTa'nın yaygınlaşması oldukça önemli bir gelişmedir. Ancak TaTuTa ve bununla birlikte agri ve agro turizmin doğal, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan olumlu ve olumsuz birçok etkisi vardır. Buna göre yapılan arazi gözlemleri ve mülakatları neticesinde Tortum ve Uzundere ilçelerinde TaTuTa'nın etkileri tablo 4'de belirtildiği gibi sıralamak mümkündür.

Çizelge 4. TaTuTa'nın Tortum ve Uzundere ilçelerinde kırsal kalkınma açısından doğal, sosyokültürel ve ekonomik etkileri.

Olumlu ve Olumsuz				
Doğal çevre üzerine etkiler	* Doğal çevrenin korunması	↔	* Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması	↔
	* Çevre kalitesinin yükseltilmesi	↔	* Sürdürülebilir kaynak kullanımı	↔
	* Doğal kaynakların (orman, toprak, su, hava vb) kirletilmemesi	↔	* Sürdürülebilir çevre ve işletme anlayışının gelişmesi	↔
	* Doğal peyzajın korunması	↑	* Atıkların toplanması ve uygun depolama alanları oluşturulması	↔
	* Çevre bilinci yüksek ve kontrollü ziyaretçi kabulü	↑		
Olumlu ve Olumsuz				
Sosyo-kültürel etkiler	* Kültürler arası kaynaşma	↑	* Geleneksel yaşam biçiminin korunması	↔
	* Kültürün korunması ve gelecek nesillere aktarılması	↔	* Bilgi paylaşımının artması	↔
	* Göçün azalması (daimi veya sezonluk)	↔	* Sürdürülebilir toplumsal gelişme	↔
	* El sanatlarının gelişmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunması	↑	* Tarihi ve kültürel değerlerin korunması	↔
	* Yöre halkının bu faaliyetlerden memnuniyet duyması	↔	* Yöre insanında ayrışma ve kutuplaşma	↔
* Yöre insanının bu faaliyetten rahatsızlık duyması (kırgınlık-karşıtlık)	↔			
Olumlu ve Olumsuz				
Ekonomik etkiler	* İstihdam oluşturması	↑	* Alt ve üst yapı yatırımlarının hız kazanması	↔
	* Yerel ürünleri pazarlama olanaklarının artması	↑	* Rekreasyon alanlarının gelişmesi ve kontrollü kullanımı	↔
	* Gelirlerin yörede ve yerel hakta kalması	↔	* Kamusal teşvik ve desteklerden faydalanma	↔
	* Tarım alanlarının korunması	↔	* İş ve girişim fırsatlarının oluşması	↔
	* Tarım ve hayvancılığın yaygınlaştırılması ve desteklenmesi	↔	* Ülkesel, bölgesel ve yöresel ekonomiye katkı sağlaması	↔
	* Organik tarımın yaygınlaşması	↑	* Yöre insanının girişimcilik korkusu içinde olması	↔
	* Üretim artışı	↑	* Gelirlerin eşit bir şekilde dağılmaması	↑
	* Talep artışı	↔	* Kaçak ve yörenin genel yapısına aykırı yapılaşma	↑
	* Yörede girişimcilik ruhunun gelişmesi	↑	* Arazi kullanım sorunu	↔
	* Kadın istihdamının artması	↔	* Kamusal teşvik ve desteklerden faydalanamama	↔
	* Yaşam koşullarının yükselmesi	↔	* Teknolojik açıdan geri kalınması	↔
* Sektörler arası işbirliğinin artması (STK, yerel halk, yerel yönetimler vb.)	↔			

Açıklama: Etkili: ↔, Çok Etkili: ↑

Fotoğraf 1. Ali Koçak Çiftliği'nden görünümür.

Fotoğraf 2. Turan Pansiyon'dan görünüm.

Fotoğraf 3. Recep Kantar Çiftliği'nden görünüm.

- WEB kullanımının işletmeler için yaygınlaştırılması,
- Çiftlikler ve pansiyonun fiziki şartlarının iyileştirilmesi,
- Organik tarım sertifikası alınması,
- İşletmelerin çevresinde peyzaj düzenlemesi yapılması,
- Çiftlikler ve pansiyon işletmecilerine daha iyi hizmet ve tarımsal faaliyet için tarım ve konaklama konusunda eğitim, seminer ve bilgilendirme toplantılarının yapılması,
- Yenilenebilir enerji kaynağı kullanımını yaygınlaştırmak,
- Organik tarım ve hayvancılık konusunda teşvik ve desteklerin artırılması,
- Çiftlikler ve pansiyonun denetlenmesi ve izlenmesi,
- Tanıtım ve reklama ağırlık verilmesi,
- Yörede turizm ve planlaması konusunda alınan kararlarda yerel halkın katılımının sağlanması,
- Kırsal kalkınma kapsamında organik tarım çiftlikleri ve pansiyonların yaygınlaştırılması konusunda diğer köylülerin de teşvik edilmesi,
- Ev tipi otantik pansiyonların talebi karşılayabilecek kapasiteye çıkartılması,
- Yerel el sanatlarının çeşitlendirilmesi ve pazarlama olanaklarının artırılması,
- Markalaşma için çalışılması. Bu amaçla yerel ürün ve el sanatları için coğrafi işaretlerin alınması,
- Kadın ve gençlerin istihdamının artırılması,
- HES'lerin çevresel ve insan faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkilerinin izlenmesi ve denetiminin yapılması,
- Doğal ve sosyokültürel kaynak değerlerinin koruma-kullanma dengesi göz önünde bulundurularak sürdürülebilir anlayışla ele alınması,
- İşletmeler ve kurumlar arası iletişimin güçlendirilmesi,
- Yerel yönetimler ve özellikle de turizm il müdürlüğü gibi kamu kurumlarının bu işletmelerin gelişimine yönelik projelerle katkı sağlaması,
- Kırsal kalkınmaya yönelik destekler çerçevesinde proje hazırlanmasına yönelik ilgili kurumların (KUDAKA) küçük işletmelere destek olması şeklinde sıralanabilir.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük özveri ve her konuda göstermiş oldukları destek ile başta Uzundere Belediye Başkanı M. Halis ÖZSOY'a, Mustafa KAZAN'a, belediye çalışanlarına, Arş. Gör. Yusuf KIZILKAN'a, Ali Koçak Çiftliği, Turan Pansiyon ve Recep Kantar Çiftliği işletme sahiplerine teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- [1] Karakuzulu Z. 2007. The Relationship Between The Ecological Agriculture and Tourism in Turkey. University of Craiova, 10: 136-152.
- [2] Özşahin E. ve Kaymaz Ç.K. 2014. Amik Ovası'nın Tarım (Agro) Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Yaklaşımla İncelenmesi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 25 (2): 241-257.
- [3] Karakuzulu Z. 2006. Kelkit'in Ekolojik Tarım Potansiyeli, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (36): 133-153.
- [4] Rehber E. 2013. "Organik Tarımın Tarihçesi ve Genel İlkeleri". Ekolojik-Organik Tarımda Hayvancılık (Ed. İbrahim Ak). (içinde 1-28), Bursa: Dora.
- [5] Şahbudak E., Şimşek O. 2017. An Alternative Ecological Life Model: TaTuTa Project (Agricultural Tourism and Volunteer Knowledge, Experience Exchange on Ecological Farms). Journal of Current Researches on Social

Sciences, 7 (3): 313-332.

[6] Şimşek O. 2016. Alternatif Bir Ekolojik Yaşam Modeli: Tatuta (Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası) Projesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

[7] Ross S., Wall G. 1999. Ecotourism: Towards Congruence Between Theory and Practice. Tourism Management, 20 (1): 123-132.

[8] DMİGM (2016).

[9] Kardeş M. 2008. Tarih ve Turizm Beldesi Uzundere. Erzurum: Uzundere Belediyesi Kültür Yay.

[10] T.Ü.İ.K. 2017. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?k-n=95&locale=tr>, Erişim Tarihi: 20.06.2018.

[11] Koday S., Erhan K. 2009. Tortum Çayı Vadisinde Yer Alan Belediye Örgütlü Yerleşmeler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 13 (2), 47-66.

[12] <https://wwofindependents.org/> Erişim Tarihi: 28.06.2018.

[13] <https://wwofindependents.org/hosts/search/all>, Erişim Tarih: 12.06.2018.

[14] <http://wwof.net/#destination>, Erişim Tarih: 12.06.2018.

[15] <http://www.bugday.org/portal/hakkimizda.php?pid=1>, Erişim Tarihi: 24.04.2018.

[16] <http://www.bugday.org/portal/projeler.php?pid=41>, Erişim Tarihi: 24.04.2018.

[17] <https://www.tatuta.org/?p=2&lang=tr>, Erişim Tarihi: 24.04.2018.

[18] Gençtur (2017).

[19] Bakırcı M. 2007. Türkiyede Kırsal Kalkınma Kavramları Politikalar Uygulamalar. Ankara: Nobel Yayıncılık.

[20] Geray C. 1999. İşlendirme Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54 (2), 61-100.

[21] Emekli G., Südaş İ., Füsün S. 2007. "Göç, Kırsal Kalkınma-Kırsal Turizm ve Türkiye". 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, (10-15 Eylül 2007), 324-340, Ankara.

[22] Soykan F. 2004. Bir Turizm Coğrafyası Araştırması Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyü'ne (İzmir) Uygulanması. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

[23] Akbaba A., Sarıbaş Ö., Kömürcü S. 2017. Turizmde Sosyal Girişimcilik ve Sürdürülebilir Toplumsal Gelişme İlişkisine Yönelik Örnek Olay İncelemesi: TATUTA (Tarım, Turizm, Takas) Projesi. 8. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Bildiriler Kitabı, 14-16 Temmuz 2017, 284-295, Balıkesir.

[24] Civelek M. 2013. Sürdürülebilirlik Kapsamında Agro-Turizm ve Kırsal Kalkınma İlişkisi: Muğla Yöresindeki Tatuta Çiftliklerinin Agro-Turizm Potansiyeli Yönünden Değerlendirilmesi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Muğla.

[25] Öztürk Y., Yazıcıoğlu İ. 2002. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2: 183-195.

[26] Soykan F. 2003. Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi. Ege Coğrafya Dergisi, 12: 1-11.

[27] Olalı H., Timur A. 1988. Turizm Ekonomisi. İzmir: İnce Ofset Matbaası.

[28] Çavuşoğlu M. 2012. Bozcaada Üzüm Tarımı Turizmi ve Elektronik Tatil Tasarım Site Uygulanması. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi. 2 (2): 49-54.

[29] Wilson S., Fesenmaier D.R., Fesenmaier J., Van Es J.C. 2001. "Factors for Success in Rural Tourism Development", University of Illinois, Journal of Travel Research, 40

(2): 132-138.

[30] Weaver D.B., Fennell D.A. 1997. "The Vacation Farm Sector in Saskatchewan: A profile of Operations", *Tourism Management*, 18 (6): 357-365.

[31] Johnson R. J., Jedlicka J.A., Quinn, J.E., Brandle, J.R. 2011. *Global Perspectives on Birds in Agricultural Landscapes*. W. Bruce Campbell and Silvia López Ortíz (Eds), *Integrating Agriculture, Conservation and Ecotourism: Examples from the Field*. 55-140, London: Springer.

[32] Ateş H., Er M., Uzer Y. 2011. *Sulak Alanların Sürdürülebilir Yönetimi Akşehir Gölü Örneği*. Kocaeli: Umutepe Yayınları.

[33] Ahmadova S., Akova O. 2016. *Türkiye’de Organik Ekoturizm Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma*. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (1): 14-29.

[34] Blacka A., Couture P., Coale C., Dooley J., Hankins A., Lastovica A., Mihalik B., Reed C., Uysal M. 2009. *Agri-tourism USA*. Virginia Polytechnic Institute and State University: Virginia Cooperative Extension <http://pubs.ext.vt.edu/310/310-003/310-003.html> Erişim Tarihi: 28.06.2018.

[35] Gündüz S. 2004. *Ankara İli Kalecik İlçesinde Tarımsal Turizme Uygun Alanların Saptanması ve Tarımsal Turizm Modelinin Oluşturulması Üzerine Bir Araştırma* Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı (Doktora Tezi).

[36] Gökcalp D.D., Yazgan M.E. 2013. *Kırsal Peyzaj Planlamada Agroturizm ve Agriturizm*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15 (24): 25-29.

[37] Zurnacı N. 2012. *Kırsal Turizmde; Girişimcilik ve Örgütlenmek*. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 14 (23): 65-70.

[38] Türkben C., Gül F., Uzar Y. 2012. *Türkiye’de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23): 47-50.

[39] Ahipaşaoğlu S., Çeltik, E. 2006. "Sürdürülebilir Kırsal Turizm". İrfan Arıkan (Ed.). *Sürdürülebilir Kırsal Turizm İçinde* (ss: 35-61). Ankara: Gazi Kitabevi.

[40] McGehee N. G., Kim, K. 2004. "Motivation for Agri-Tourism Entrepreneurship." *Journal of Travel Research*, 43: 161-170.

[41] Commission Européenne. 2000. *Pour Un Tourisme Rural de Qualité. La Gestion Intégrée de la Qualité (GIQ) des Destinations Touristiques Rurales*. (Çev.: Füsun Soykan). Ankara: Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği Yayını.

[42] McLaren D. 2003. *Rethinking Tourism & Ecotravel* (2nd Edition). Bloomfield: Kumarian Press.